

JELNYELV, JELNYELVI KULTÚRA SIGN LANGUAGE, SIGN LANGUAGE CULTURE

SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA*

Jelen tanulmány egy, a siketség, a jelnyelv és a jelnyelvi kultúrát bemutató elméleti és egy tíz kérdésből álló, kérdőívre adott válaszokat kiértékelő, gyakorlati részből áll. Az elméleti keret kiemeli, hogy a siket személyek nyelvüket és kultúrájukat az általuk alkotott közösségen belül találják meg. Nyelvük, a vizuális kommunikációt biztosító jelnyelv önálló nyelv, országokként, illetve nyelvközösségeként más és más. A siket személyek összetartozását a közös nyelven kívül a közös kultúra biztosítja, amely nem csak kialakult viselkedésformákat, hanem intellektuális és művészi tevékenységeket is magába foglal. Kultúrájukat az énközpontúsággal szemben a kollektívizmus, a csoport és a csoporton belüli kapcsolatok előtérbe helyezése jellemzi. A tanulmány gyakorlati része a tíz kérdésből álló és 60 adatközlő által kitöltött kérdőíveket, a kérdésekre és a kérdéscsoportokra adott válaszokat értékeli. Azt szándékozik kideríteni, hogyan vélekednek a hallók siket embertársaikról. A válaszok alapján azt a következtetést fogalmazza meg, hogy a hallók körében a siket kultúráról elsősorban azoknak az adatközlőknek vannak ismereteik, akik már találkoztak siket személlyel. Szükség lenne arra, hogy a vizsgált nyelvi kisebbség, illetve kulturális közösség a médiában nagyobb publicitást nyerjen.

Kulcsszavak: jelnyelv, kollektivistika kultúra, siket közösség, siketek és nagyothallók, speciális fogyatékoság

The study consists of a theoretical and an empirical part, the first one introducing the notion of deafness, sign language and sign language culture, and the second one evaluating answers given to a questionnaire by hearing people. The theoretical framework points out that deaf people find their own language and their culture in the community of the Deaf. They use sign language which makes communication possible through the visual channel. It is a naturally-occurring and independent language. In the world there are as many sign languages as there are language communities. Besides the common language the study emphasizes the importance of the common culture that holds members of the deaf community together. This culture comprises ways of behaviour already taken shape as well as intellectual and artistic activities. In contrast to individualism, deaf culture is characterised by collectivism, with the relationships and the interests of the group in the focus. The empirical part of the study evaluates the answers to the questionnaire given by 60 informants. It seeks to find out what hearing people know about the Deaf and comes to the following conclusion: Members of the hearing society do not know much about deaf people and their culture. Knowledge of the respondents about the life of the Deaf depends on their personal encounters with deaf persons. It would be desirable for this national and linguistic minority to receive more publicity in the media.

Key words: sign language, collectivism, deaf community, the Deaf and the Hard-of-Hearing, a special handicap

* DR. SIMIGNÉ DR. HABIL. FENYŐ SAROLTA

egyetemi docens

Miskolci Egyetem BTK Modern Filológiai Intézet

Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék

3515 Miskolc-Egyetemváros

sarolta.simigne@gmail.com

Bevezetés

Járműveken utazva gyakran tapasztaljuk, hogy vannak olyan embertársaink, akik gesztusokkal kommunikálnak, a laikusok szóhasználatával élve „mutogatnak”. Nem mindenki számára egyértelmű, hogy ezek az emberek siketek vagy erősen hallássérültek, akik jelnyelven ugyanúgy képesek információt közvetíteni, mint a társadalom halló tagjai a szavakkal. Zavarban vagyunk, ha meglátjuk őket, nem tudunk megfelelően viselkedni. Még három évvel a jelnyelvi törvény (2009) elfogadása után is keveset tudunk siket embertársainkról, nem vagyunk felkészülve arra, hogy elfogadjuk, és megfelelő bánásmódban részesítsük őket, mert nincsenek ismereteink, tájékozatlanok vagyunk problémáikat és kultúrájukat illetően.

Jelen tanulmány célja, hogy a siket személyekről és kultúrájukról nyújtandó alapvető ismereteket követően beszámoljon egy kérdőíves felmérésről, amely azt szemlélteti, mit tud a laikus, az utca embere a jelnyelvről, a siketek problémáiról és kultúrájáról. A felmérés célja, hogy azok érdeklődését is felkeltse a probléma iránt, akik a témáról keveset tudnak.

A tanulmány azon a feltételezésen alapszik, hogy a siket embertársainkkal való megfelelő bánásmód nem feltétlenül az iskolai végzettség, hanem sokkal inkább a siket személyekkel való kapcsolat és tapasztalat függvénye. A Miskolci Egyetemen folynak különböző jelnyelvi képzések. Ügyeltünk arra, hogy olyan hallgató ne töltsön ki kérdőívet, aki jelnyelvi specializációra vagy szakirányú továbbképzésre jár.

1. A siketek és a jelnyelv

Általánosan elfogadott adat, hogy Magyarországon a lakosság 10%-ának van valamilyen halláskárosodása. Közülük súlyosan nagyothalló vagy siket kb. 3–4% (Vasák 2005). A WHO adatai szerint az országban 60 ezer a siketek, s mintegy 300 ezer a súlyosan nagyothallók száma. Ehhez viszonyítva a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetségének (SINOSZ) sokkal kevesebb regisztrált tagja van. Interneten közzétett adatok alapján a tagok létszáma a 2012-es naptári évben mindössze 11 205 fő <http://sinosz.hu/?q=hirek/hirek/lezarult-tagdij-befizetesi-idoszak>. Közismert tény az is, hogy Budapest után a borsodi régióban él a legtöbb siket és hallássérült személy. (Érdemes megemlíteni, hogy miskolci központtal működik a SINOSZ Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szervezete, amely az előző év teljesítménye alapján 2012-ben Kiválósági Díjat kapott.)

Orvosi értelemben *siket* – a korábbi, nagyjából a ‘70-es évekig érvényesülő szóhasználatnál *süket* – avagy hallássérült személynek a szakirodalom azt tartja, „akinek audiogramja min. 90 dB halláscsökkenést mutat mindkét fülben. Ez azt jelenti, hogy az illető egyáltalán nem hall semmit, vagy azt, hogy hallásmaradványa csak az erőteljes mély hangokat észleli” (<http://hu.wikipedia.org/wiki/Sikets%C3%A9g>). Ez a meghatározás a hallás hiányát egészségügyi kategóriaként kezeli, és olyan személyekre utal, akik nem hallanak meg sem zajokat, sem hangokat, „csendbe zártan” élnek, és egymás között nem hangzó nyelven, hanem a vizuális csatorna igénybevételével kommunikálnak. A mindennapi kommunikáció során képtelenek a hallókat követni, ezért kommunikálnak vizuális nyelven, amikor sorstársaikkal találkoznak. Amelyikük teheti, megkísérel a hallókhöz hangzó nyelven fordulni, de tudni kell, hogy hangképzésük és hangadásuk számunkra szokatlan, hangzó beszédük nehezen érthető, ugyanakkor mimikájuk, gesztusaik rendkívül kifejezőek. A *siket* lexéma társadalmi kategóriát jelöl, „azokra az egyénekre utal, akik ... elsődleges nyelvüket és kultúrá-

jukat a többi siket emberből álló közösségen belül találják meg”. (...) „A legtöbb siket ember ... a jelnyelvet részesíti előnyben a beszélt nyelvvel szemben. A siket embereknek a jelnyelv adja meg az önkifejezés lehetőségét és ezzel rejtett képességeik teljes kibontakoztatását ...” (Vasák, 2005: 22). A siketségről alkotott fogalmak az 1990-es évektől kezdve fokozatosan változtak. A korábbi, főleg egészségügyi szemléletű felfogást fokozatosan felváltja a siketek társadalmi státuszára vonatkozó felfogás, melynek értelmében „a siketeket mind többen nyelvi és kulturális közösségnek tekintik” (Nagy, 2009: 179). A halló szülők siket gyermekei a jelnyelvet speciális iskolákban sajátítják el, gyakran nem vállalnak közösséget siket embertársaikkal, a jelnyelvet – ha egyáltalán megtanulják – kiegészítő, közvetítő nyelvként használják. Ezzel ellentétben a siket szülők siket gyermekei számára a jelnyelv az első nyelv, az anyanyelv, amely „a legárnyaltabb jelentések kifejezésére is alkalmas, az élet valamennyi területén alkalmazható, de még fontosabb, hogy a közösséghez való tartozást jelenti. Mindkét csoportba tartozó siketek természetes tagjai a többségi, halló társadalomnak is, hiszen mindennapos tevékenységük során folyamatosan kapcsolatban állnak azzal, életük során temérdek ismeretet szereznek magyar nyelvű írásokból, ők maguk is alkotnak magyar nyelvű szövegeket. Elmondható tehát, hogy a siketek kétnyelvűek” (Nagy, 2009: 179). (Több halló szülő siket gyermeke felnőttként, azaz 18 éves kora után lép csak kapcsolatba a jelnyelvvél.)

A jelnyelvről a laikusok körében számos tévhit él. Az egyik az, hogy a jelnyelv nem igazi nyelv, csupán egy pantomimszerű jelrendszer. S mi több, szegényesebb, mint a hangzó nyelv. A másik pedig az, hogy a jelnyelv nemzetközi. Sokan nem tudják, hogy a siketek a világ különböző országaiban különböző jelnyelveken kommunikálnak, és hogy minden jelnyelvnek ugyanúgy léteznek területi változatai is, mint a hangzó nyelveknek. A magyar jelnyelvnek hét változata alakult ki az ország hét nagyvárosában (Budapest, Debrecen, Eger, Kaposvár, Sopron, Szeged és Vác), ahol a siketek és a speciális oktatási intézmények működnek.

Jelen tanulmány azt az álláspontot képviseli, hogy a jelnyelv használói ugyanúgy képesek érzelmek és elvont fogalmak kifejezésére, mint halló embertársaik. A gesztusnyelv képes mindazon funkciók betöltésére (emotív, referenciális, poétikai, fatikus, metanyelvi és a nagyothallók számára is fenntartott konatív funkció), amelyeket Jakobson kommunikációs modellje (Jakobson, in Fercsik Raátz, 2001) és annak más szerzők által kibővített, továbbfejlesztett változatai is kiemelnek (pl. Boda–Porkoláb, 2009).

A szakemberek a nemzeti jelnyelveket az 1960-as évektől tekintik önálló nyelveknek (Stokoe, 1960) és természetes emberi nyelv jellegét az alábbi érvekkel támasztják alá:

- Ugyanolyan komplex rendszer, mint bármelyik hangzó nyelv.
- A jelek többsége önkényes és konvencionális.
- A nagyobb nyelvi egységek jelentése az őket alkotó kisebb nyelvi egységek jelentésén alapszik.
- Végtelen számú bonyolult és árnyalt jelentést képes kifejezni.
- A hangzó nyelvekhez hasonlóan változatokban létezik.
- Létezik olyan közösség, amelyik ténylegesen használja.
- Megismerő, kommunikatív és identitásjelző funkciója van.
- A többi természetes nyelvhez hasonlóan változik.
- Spontán módon alkalmazható a mindennapi kommunikáció során (Muzsnai, 1999).

Ki kell emelnünk, hogy a jelnyelvet használók képesek arra, hogy a kézjelekhez szimbólumokat rendeljenek, azokat teljes lényükkel továbbítsák és kreatív módon alkalmazzák gondolataik és érzelmeik kifejezésére. A különböző jelnyelvek elsősorban szókincsükben térnek el egymástól. Meir és Sandler izraeli kutatók kiemelik, hogy bár ösztönösen úgy érezzük, a jelnyelvek tárgyakat és fogalmakat kifejező gesztusokból állnak, még az olyan alapvető lexikai egységeket is, mint pl. a *woman/asszony* az izraeli, az orosz és az amerikai jelnyelv háromféle, egymástól teljesen különböző mozdulattal fejezi ki. Ezt könyvükben a szerzők fotókkal is szemléltetik (Meir–Sandler, 2008: 3). Joggal merül fel a kérdés, mi a magyarázata annak, hogy a jelnyelvek eltérő szóképzete és grammatikai rendszere ellenére a különböző jelnyelveket használó siketek mégis jelentős mértékben megértik egymást (ami a beszélt nyelvek esetében egyáltalán nem fordulhat elő). Az *A Language in Space* című kötet szerzői szerint a jelek ilyen szituációkban nem a saját jelnyelvüket használják, hanem olyan gesztusokat és a mimikának azon elemeit, amelyekről úgy vélik, hogy általánosak (Meir–Sandler, i. m. 272).

Nyelvészeti kutatásokra alapozva a 2009. évi CXXV. törvény 2. paragrafusának c) pontja a magyar jelnyelvet az alábbiak szerint határozza meg: „A hallássérült személyek által használt, vizuális nyelvi jelekből álló, saját nyelvtani rendszerrel és szabályokkal rendelkező, Magyarországon kialakult önálló, természetes nyelv” (Jelnyelvi-kommunikációs Akadálymentesítési Projekt, 2004: 19). A jelnyelv a manuális-vizuális kódrendszerek legfejlettebb formája, s minden területen jelen van, ahol siket vagy nagyothalló emberek együtt élnek.

A magyar jelnyelv, amely az ország beszélt nyelvétől független nyelv, a prelingvális siketek anyanyelve, akiknél a siketség még az anyanyelv elsajátítása előtt alakult ki. Bár a jelnyelv szókincsé elsősorban a speciális szókincs vonatkozásában szegényesebb, mint a hangzó magyar nyelv, ez a kommunikációs rendszer rendkívül kreatív nyelvhasználatot tesz lehetővé. A jelnyelven tanuló hallók azonban nagy előszeretettel használják a *jelelt magyart* és a *jellel kísért magyart*. A jelelt magyar a jelnyelv szókincsének alkalmazásával, de a magyar nyelv nyelvtani szabályai alapján szerkeszti meg a mondatokat. A jellel kísért magyar is a magyar nyelv szabályait követi, de nem használja a ragokat és mellőzi a névelőket. Megjegyzendő, hogy a gyógypedagógusok körében nem örvend nagy népszerűségnek a jelnyelv használata, ők a szájról olvasást tartják célravezetőnek.

Magyarországon a jelnyelvi törvény elfogadása nem csak a médiára, hanem az iskolákra is nagy feladatokat ró. Kötelezi az oktatási intézményeket arra, hogy a siket és a siketvak gyermekek számára a magyar jelnyelv vagy más speciális kommunikációs rendszer oktatását biztosítsák, ha azt legalább öt tanuló szülője kezdeményezi az intézmény vezetőjénél. A gyógypedagógiai intézmény az óvodai nevelést és az iskolai oktatást bilingvális módszerrel is köteles biztosítani.

2. Fogyatékoság-e a siketség?

Korábban Magyarországon – és a világ sok más országában is – a siketeket és a nagyothallókat egészségi állapotuk, a hallás mint auditív készség hiánya alapján a fogyatékkal élők közé sorolták (Kálmán–Könczey, 2002). Vasák István 2005-ben megjelent könyvében árnyalja a problémát, amikor kijelenti: „A siketség minden más fogyatékoságtól eltérő, egyedülálló fogyatékoság. Ha azt akarjuk, hogy a siket tanuló másokéval egyenértékű, komoly oktatásban részesüljön, szükség van arra, hogy minden oktatója és tanuló-

társa ismerje és használja a jelnyelvet. A jelnyelv, a siket tudományok és a siket szerepmo-
dellek bevonása nélkül az integráció csak a siket tanuló elszigetelődését eredményezi. Más
fogyatékosok, akik hallanak és tudnak beszélni, tanulhatnak a normál iskolákban, de a sike-
tek nem” (Vasák, 2005: 67). Kemény szavak ezek, és jó lenne, ha minél több oktatási szak-
emberhez eljutnának, hiszen még napjainkban is azt tapasztaljuk, hogy nem csak az integ-
rált oktatás keretein belül, hanem még a siket iskolákban is a szájról olvasást szorgalmaz-
zák és a tanárok gyakran azt is megtiltják, hogy a gyermekek egymás között jelnyelven
kommunikáljanak.

A jelnyelvi törvény elfogadását követően (2009) egyre gyakrabban halljuk, hogy siket
embertársaink elindultak azon az úton, amely a fogyatékos csoportból a nyelvi kisebbség
csoportjába való tartozás felé vezet. Közismert tény, hogy a siketek jelentős része másfajta
tanulási nehézséggel vagy a hagyományos értelemben vett „fogyatékossgal” nem küzd,
tehát alkalmas arra, hogy ha megfelelő oktatásban részesül, az iskolában a tananyagot elsa-
jáltítsa és az életben ugyanúgy helytálljon, mint a halló emberek. Sokan az egyetemi tanul-
mányokig is eljutnak. A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi karának jelenleg egy siket
hallgatója van, Kacsinko Adrián, aki levelező tagozatra jár, történelem szakos. E-mailben
feltett kérdéseimre adott válaszait most is, és a továbbiakban is idézni fogom. A hallássérül-
lés és a tanulási készség kapcsolatáról az alábbiakat írta le: „A hallássérülésnek nincs köze
az észhez. Ha valaki tehetséges, az hamarabb elsajátítja a tananyagot. Az igaz, hogy a hal-
lássérültek többsége a kommunikáció hiánya miatt le van maradva halló társaitól”. Oktatá-
sukhoz más módszerekre van szükség, mint a hallók oktatásakor, és sok-sok segítségre a
tanárok és a családtagok részéről. Sokan közülük szakmát tanulnak, vannak, akik főiskolai
vagy egyetemi tanulmányokat folytatnak, s mi több, később fontos közéleti tevékenységet
is vállalnak. Ennek legékezebb bizonyítéka, hogy vannak közöttük parlamenti képviselők
is. Jelenleg dr. Kósa Ádám Brüsszelben, míg dr. Tapolczai Gergely a magyar parlamentben
képviseli sorstársai érdekeit.

3. Kultúra – jelnyelvi kultúra

A kultúra szorosan összekapcsolódik a nyelvvel, amelyet a közösség használ. A nyelvet,
amely kultúrába ágyazottan funkcionál és a kultúrát, amelyet a nyelv közvetít, a
nemzedékek egymásnak adják át. Mint ahogy arra már korábban utaltunk, a siket kultúrát
olyan egyének alkotják, akiknek kommunikációs eszköze a jelnyelv, továbbá kulturális
szokásaikat is a többi siket emberből álló közösségen belül tudják művelni és fejleszteni,
továbbá akik közös hagyományokat ápolnak, meghatározott magatartásformákat követnek,
saját irodalmuk van és sajátos képzőművészeti témákat feldolgozó alkotásokat hoznak létre.
A hangzó nyelvekhez hasonlóan a jelnyelv is közvetíti azt, ahogy használói a világot látják,
ahogy a környező valóságot értelmezik és azt, ahogyan élnek, viselkednek és cselekszenek.
És mindezt kultúrájuk is tükrözi.

Geert Hofstede, a Maastrichti Egyetem emeritus professzora (2001) a kultúrának külön-
böző dimenzióit különbözteti meg, amelyek közül a siket és a halló társadalom vonatkozás-
ban az *individualizmus* és a *kollektívizmus* viszonyát érdemes kiemelni. Míg az individua-
lista társadalmakban az egyének saját személyiségüket helyezik előtérbe (Lénárt, 2010: 17),
gondolkodásmódjukat énközpontúság jellemzi (Falkné, 2008), addig „a kollektivistá társa-
dalmakban [...] az egyén egész életén át elkötelezett tagja a különböző csoportoknak, első-
sorban a családnak, de vallási, kortárs, vagy a szakmai szervezetek ugyanolyan fontos sze-

repet játszhatnak az életében” (Hofstede, 2001; Lénárt, 2010: 17). A siketek ezen utóbbi csoportba sorolhatók, hiszen szándékosan keresik egymás társaságát és sorstársaikkal szoros kapcsolatot ápolnak. Internetes források szerint Amerikában pl. gyakran időznek kávézókban vagy feliratos filmeket vetítő filmszínházakban, mert azt remélik, hogy ezeken a helyeken siket emberekkel ismerkedhetnek meg, és „beszélgethetnek”, kapcsolatot építhetnek. A Miskolci Egyetemen tanuló siket hallgatók pl. arról is beszámoltak, hogy amikor egy siket személlyel először találkoznak, első és legfontosabb, hogy megtudják, hová való, hol járt iskolába, kik voltak a társai és a tanárai, mert ennek alapján tudnak közös ismerőst találni. Amint látjuk, kultúrájukban mindennél fontosabb köteléket jelentenek az emberi kapcsolatok és a csoportidentitás.

Mint minden más közösség, így a siketek összetartozását a közös kultúra biztosítja, amely a már kialakult viselkedésformákat, egyéni sajátosságokat, intellektuális és művészi tevékenységeket foglalja magába. A siketek és nagyothallók gyakran írnak sajátos humorukkal gazdagított verseket, regényeket, színdarabokat, vannak sorstársaik írásait tartalmazó kiadványaik. Ezekben az alkotásokban a hallás hiányával küzdők érzelmvilágát jelenítik meg, és saját tapasztalataikról is beszámolnak. Számos esetben a közös témákat feldolgozó könyvek beépülnek az oktatásba, és a jelnyelvi képzések során kötelező olvasmányok lesznek. Léteznek feliratos, kimondottan siketek számára készült filmek, valamint siket művészek alkotásait bemutató kiállítások és weboldalak is (<http://deafness.about.com/cs/deafculture/a/deafculture101.htm>). Ezek a tények is bizonyítják, hogy a siketség nem annyira fogyatékoságot, mint inkább egy sajátos kultúra elfogadását és az adott kultúrával való azonosulást jelent.

Akik szociológiai szempontból vizsgálják a kultúrát (Padden–Humphries, 1988), azok a kultúrának a következő összetevőit tartják szem előtt: *nyelv, értékek, hagyományok, normák és identitás*. A kultúra meghatározása szempontjából a siket kultúra mind az öt kritériummal rendelkezik. A *nyelv* a siketek vizuális kultúrába ágyazott nyelve, akik siket szülőktől tanulták meg, azoknak anyanyelve. A jelnyelvnek saját szintaktikai, szemantikai és pragmatikai vonatkozásai vannak, rendelkezik a szintaktikai viszonyok kifejezéséhez szükséges grammatikai formákkal és a szemantikai tartalmat kifejező szókészlettel, továbbá alkalmas a szituációnak megfelelő társadalmi viszonyok és szabályok érzékeltetésére. Mivel vizuálisan hozzáférhető, a siket közösség tagjai nagyra becsülik. Az *értékek* a siket közösség számára az érthető kommunikáció fontosságát jelentik, az érthetőség a mondanivaló megfogalmazására és értelmezhetőségére egyaránt vonatkozik. A bentlakásos iskolák és a különböző klubok, egyesületek azért fontosak, mert lehetőséget teremtenek a társasági életre és a társas interakcióra, irodalmi és művészeti értékek és hagyományok megőrzésére, a hallás kiesésével kapcsolatos tapasztalat kifejezésére és láttatására. A siket művészetet tanulmányozva szembetűnő, hogy az alkotók milyen nagy hangsúlyt fektetnek a kézre, az arcra és az erős, rikító színekre. A *hagyományok* a nemzedékről nemzedékre öröklődő tapasztalatok és kulturális események megőrzését jelentik. A *normák* a siket közösségben elfogadott, viselkedéssel kapcsolatos szabályokra és elvárásokra utalnak. A siketek esetében helyénvaló viselkedésformának számít például a közvetlen szemkontaktus létesítése és a vállveregetés. A siketek és a hallók viselkedésformái gyakran okoznak kultúrák közötti konfliktusokat, mert az egyének nincsenek tudatában annak, hogy normáik milyen hatással lesznek az interakcióra és egymás szándékainak értelmezésére. Az *identitás* kulcsfontosságú a személyiség szempontjából. A siketség és a siket közösséghez való tartozás elfogadása, a kultúra és

a hagyományok ápolása kulcsszerepet játszik abban, hogy az egyén a kultúrának és a társadalomnak ezzel a csoportjával azonosuljon (Padden–Humphries, 1988).

Mint ahogy azt már említettük, a világ különböző országaiban a siketek számára bentlakásos iskolák léteznek. Sajátos kultúrájuk fenntartását és ápolását az az igény is indokolja, hogy tanulmányaik befejezése után is szeretnék tartani a kapcsolatot egymással. A legtöbben valamilyen siket közösségben tevékenykednek majd, kulturális és sportrendezvényeket szerveznek, gondoskodnak arról, hogy nyelvüket és hagyományaikat mások is megismerjék, és hogy a fiatalabb generációk számára is hozzáférhetővé tegyék. A siket gyermekek családtagjaival is tartják a kapcsolatot, ezzel is bővítik és erősítik a közösséget. Egyetemünk végzős hallgatója, Kacsinkó Adrián például két közösségnek is tagja, a Siketek Sportklubjának és a SINOSZ-nak. Elmondta, hogy ennek köszönhetően sok siket barátta tett szert.

Vajon tudják-e a hallók, hogy a siketeknek nap mint nap meg kell vívniuk a harcot a társadalom többi tagjával annak érdekében, hogy ne nézzék le őket, amiért „jelbeszéddel” kommunikálnak, hogy ne tartsák őket fogyatékosnak, és hogy segítsék a társadalomba való beilleszkedésüket? Már az is komoly eredmény lenne, ha megtanulnánk elfogadni őket és megkísérelnénk segíteni abban, hogy ne érezzék magukat kellemtelenül a hallók között. Ilyen és hasonló célok vezérelték jelen tanulmány szerzőjét az alábbi kérdőív összeállításakor és a válaszok kiértékelése során.

4. Kérdőíves felmérés a siket kultúrára vonatkozó ismeretekről

A Miskolci Egyetemen 2012 májusában kérdőíves felmérést végeztünk azzal a céllal, hogy megtudjuk, hogyan vélekednek, illetve mit tudnak a hallók siket embertársaikról. Az adatközlők egy része a Miskolci Egyetem hallgatója, de voltak közöttük sátoraljaújhelyi, nyíregyházi, dunaújvárosi, egri, budapesti, miskolci és Miskolc környéki lakosok is, akik vállalták az együttműködést, mi pedig azt reméltük, hogy a kérdőív kitöltésekor az alapsokaságot reprezentálják. Arra törekedtünk, hogy a válaszadók köre a vizsgálandó vonások tekintetében differenciált legyen (különböző nemű, életkorú és iskolai végzettségű, fizikai és szellemi dolgozó, nyugdíjas stb.), és hogy lehetőleg olyan mintát kapjunk, amely „híven tükrözi az alapsokaság” ismereteit és véleményét (Kiss, 1995: 34). A kérdőíven feltüntetett adatok áttekintésekor azonban azt tapasztaltuk, hogy ezt a követelményt csak részben sikerült megvalósítani. A kérdőíveket egy adatközlő kivételével, aki szakmunkás, az értelmiségi réteghez tartozó vagy ehhez a réteghez tartozni kívánó személyek töltötték ki. A legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező adatközlő érettségivel rendelkezik, illetve jelenleg főiskolai vagy egyetemi hallgató, továbbá diplomás. Fiatal, kevésbé iskolázott adatközlőket nem sikerült bevonni a kutatásba. Pedig eredményeink meggyőzőbbek lennének, ha azt is megtudnánk, hogy nekik milyen ismereteik és tapasztalataik vannak, ők hogyan viszonyulnak egy „másik” kultúrához tartozó embertársaikhoz.

Hatvan darab, 10 kérdésből, illetve kérdéscsoportból álló kérdőívet töltöttek ki az adatközlők, amelyen szerepelt a nevük, életkoruk, nemük és a legmagasabb iskolai végzettségük. A nevet nem volt kötelező feltüntetni. A hatvan esetből három esetben volt jelen a kutató a kérdőívek kitöltésénél, a többi 57 esetben a kutató által eljuttatott kérdésekre válaszoltak az adatközlők.

A kérdőív első két kérdése kiegészítendő, vagyis nyitott kérdés volt. A többi kérdésre (3–10-ig) igenlő vagy tagadó választ kellett adni, de négy esetben (3-as, 6-os, 7-es és a 10-

es kérdések kapcsán) arra kértük az adatközlőket, hogy igenlő, illetve nemleges válaszukat követően fejtsék ki részletesen is a véleményüket. A legtöbb kérdés tartalmazott metainformációs igét (*Mit gondol... ? Tudja-e... ? Hallott-e már ... ? Látott-e már ... ? Gondolt-e már arra ... ?*) vagy metainformációs operátort (*Ön szerint ... ?*). Nyelvünknek ezek az elemei nem az objektív valóságról, hanem a válaszadó mentális világáról, a tudatában létező valóságról közölnek információt (A metainformáció fogalmáról lásd bővebben Bańcerowski, 2000: 117–143). Használatukat a kérdések megfogalmazásakor azért tartottuk lényegesnek, mert ezek a nyelvi elemek azt is megmutatják, sőt kiemelik, mennyire fontosak számunkra az információadó ismeretei és tapasztalatai.

Az első kérdés (1) *Mit gondol azokról az emberekről, akik járműveken vagy az utcán gesztusokkal kommunikálnak, nekünk úgy tűnik, hogy „mutogatnak”?* azt kívánta kideríteni, volt-e már az adatközlőnek egyéni tapasztalata a siketek egymás közötti kommunikációjával kapcsolatban, és ha igen, akkor annak milyen jelentést tulajdonított, a szituáció milyen reakciót váltott ki belőle; érzékelte-e egy másik kulturális tér létrejöttét, tudta-e, hogy a kérdés a jelnyelvi kommunikációra vonatkozik. A *Mit gondol...?* szerkezettel bevezetett kérdés tulajdonképpen azt kérte az adatközlőtől, hogy szolgáltatson metainformációt (vagyis belső, mentális világában meglévő információt) az ábrázolt szituációról.

Öt esetben a kérdésre nem kaptunk választ, 32 fő viszont tudta, hogy jelnyelvi kommunikációról van szó, leírta, hogy „ez a mozgásukból, mimikájukból és testhelyzetükből leszűrhető” (20 éves, érettségizett férfi). További öt adatközlő válaszából az derült ki, hogy szeretné megérteni, miről kommunikálnak”, 4 fő meglepődött, illetve félreértelmezte a jelnyelv használatát, 2 fő együttérzését fejezte ki, másik 2 fő még nem találkozott siket személlyel, 5 fő sajnálatát fejezte ki, míg másik 5 fő negatív hozzáállásnak adott hangot.

Pozitív hozzáállásról, a jelnyelven kommunikálók iránti elismerésről tanúskodik a következő válasz: „Fantasztikus eredményként könyvelem el azt, hogy szavak nélkül is meg tudják értetni magukat” (34 éves, egyetemet végzett nő). Nem közvetlenül, hanem közvetve ad választ a kérdésre az egyik adatközlő, miközben az általános emberi tulajdonságok közül a kognitív képességeket emeli ki: „az emberi kognitív képességeknek nincs határa; ha a ’hagyományos’ érzékszervek nem képesek megfelelően működni, az emberi kommunikáció (nyelvhasználat) más csatornákat keres – és talál” (53 éves férfi, egyetemet végzett). Adott esetben az auditív csatorna helyett a vizuális csatornán érkező jelekről volt szó. Öt adatközlő a szituáció kapcsán azt fejezte ki, mennyire szeretné megérteni a jeleket.

Tipikus jelenség, hogy valami furcsa, nem mindennapi dolog láttán meglepődünk. Erről egy 18 éves, érettségizett adatközlő (nő) a következőket írja: „Először általában meglepődöm, ha ilyet látok, ... , de semmiképp sem nézek sem rosszállóan, sem lenézően az ilyen emberekre. Próbálok együtt érző lenni, bár elég nehéz”. Természetesen vannak, akik már megszokták a látványt (4 fő) és a jelen szituációt úgy értelmezik, és talán félre is értelmezik, „megszoktam, hogy sokan túlzottan gesztikulálnak” (21 éves, érettségizett nő). Egy 22 éves, érettségizett nő együttérzésének ad hangot, amikor azt írja, nem ítéli el őket (nem tudjuk, miért kellene bárkit is elítélni), „hiszen számukra ez jelenti a kommunikációt”. „Először még megnézem őket, de miután konstátálom, hogy hallássérültek, már nem foglalkozom velük” – írja egy 26 éves, érettségizett férfi. Más ugyanezt a gondolatot így fogalmazza meg: „Nem szoktam megbámulni őket” (28 éves, egyetemet végzett nő). Olyan válasz is érkezett, hogy a megkérdezett személy még nem találkozott ezzel a jelenséggel, nem látott járműveken jellel kommunikáló személyeket (60 éves, főiskolát végzett nő). Másvalaki így fogalmaz: „Még nem figyeltem fel a jelenségre” (28 éves, egyetemet végzett nő). Ha azt

tapasztaljuk, hogy valakinek problémái vannak, tipikus jelenség, hogy megsajnáljuk. A kérdőív kitöltésekor 5 adatközlő nyilatkozott úgy, hogy sajnálattal tölti el őket a jelelők látványa. Bár az egyik személy arról nyilatkozik, hogy egyrészt sajnálja őket, ezt az állítást még a következő információval egészíti ki: „Másképp csodálom, hogy ilyen jól ki tudják fejteni magukat és teljes életet tudnak élni (22 éves érettségizett nő).

Volt, aki negatív álláspontnak adott hangot a jeleléssel kapcsolatban. Pl. „Nem szeretem az ilyen megnyilvánulásokat” (21 éves, érettségizett nő). A jelnyelvi kommunikációról valószínűleg nem rendelkezik megfelelő információval az a válaszadó, aki kifejtette: „Azt (gondolom), hogy zavarják a vezetőket, mert kétértelmű jelzéseket adnak” Ez megtévesztő és balesetet okozhat (25 éves, OKJ-s szakképesítéssel rendelkező nő). Két másik, hasonlóan tájékozatlan, a szituációt teljesen félreértelmező adatközlő ezt írja: „Illetlen dolognak tartom (a jelelést ??), hiszen türelemmel kellene lennünk egymással szemben” (20 éves, érettségizett nő). „Elítélem őket, ha autóból kimutogatnak” (54 éves, főiskolát végzett férfi). Egy 30 éves, zeneakadémiát végzett férfinak viszont sem negatív, sem pozitív véleménye nincs a szóban forgó szituációról. A válaszokból kitűnik, hogy vannak, akik csodálják a jelelőket, míg mások nem szokták meg a gesztusokkal való kommunikáció látványát, és az is előfordul, hogy az emberek nem tudnak különbséget tenni a jelnyelv használata és a nem feltétlenül pozitív információt közvetítő gesztusok között.

A válaszadók számára a legnagyobb nehézséget feltételezhetően a második kérdés okozta, amely így szólt: *Őn szerint kire mondják, hogy „süket”, és ki a „siket”?* Bár napjainkban a jelnyelvi kultúrára vonatkozó szakirodalom ezt a kérdést egyértelműen tisztázza, és a jelnyelvet használó közösségre a különböző társadalmi események során a *siket* melléknévvel utalnak, feltételezéseink szerint a laikusok, akik jórészt a médiából, és részben közvetlen környezetükből szerzik értesüléseiket, a szóban forgó lexémákat nem a megfelelő jelentéssel ruházzák fel. Az idősebb generáció hajlamos arra, hogy a hallás képességével nem rendelkező személyeket süketnémaáknak titulálja, holott aki nem hall, az nem feltétlenül néma. Erre a kérdésre olyan szerteágazó válaszokat kaptunk, hogy azok rendszerezésével meg sem próbálkoztunk. A 60 adatközlőből 11-en adtak nem értelmezhető, ezáltal semmilyen módon nem értékelhető választ. A fennmaradó 49 válaszból azt a következtetést vontuk le, hogy minden adatközlő tudja, mindkét melléknév a hallás kiesésével, annak hiányával vagy a halláskárosodás fokával hozható kapcsolatba. Explicitté téve a gondolatot: „Szerintem ugyanaz a jelentése, kivéve, hogy a *süket* szónak több jelentése van” (30 éves, főiskolát végzett nő). Egyesek a *siket*, mások a *süket* melléknévnek tulajdonítják a következő jelentéseket: „halláskárosult”, „nagyothonhalló”, „hallássérült”, „aki nem hall”, „hallássérült, de nem teljesen”, „aki egyáltalán nem hall”, „aki abszolút nem hall”, „fogycékos” stb. Többen emelik ki a *süket* melléknév pejoratív jelentését, megjegyzik, hogy kulturálatlan, bántó kifejezés, köznyelvi változat; konkrétan pedig „megbélyegzés”, „negatív tartalmú szó”, „negatív megjelölés”, „kissé gúnyos, sértő kifejezés”, „negatív sztereotípiát”, „csúfolásra használják”. „Süket: lüke, buta; Siket: nem halló” (55 éves, egyetemistát végzett nő). Kilenc válaszból válik világossá az az értelmezés, hogy a süket személynek nincs halláskárosodása, csak nem akarja meghallani, megérteni vagy szándékosan nem hallja meg/ nem akar tudomást venni arról, amit éppen mondanak neki (a mondanivaló süket fülekre talál). Egy másik válaszadó a tréfás megnyilatkozást emeli ki: „Tréfásan a butákra mondjuk azt, hogy *süket*, a nem hallókra pedig azt, hogy *siket*” (56 éves, főiskolát végzett nő). További, hasonló értelmezésen alapuló válaszok: „A *süketet* indulatból is mondják, a *siket* a halláskárosult emberek hivatalos megnevezése” (25 éves, felsőfokú végzettséggel rendelkező férfi).

„A *süket* egy, a hétköznapiakban elterjedt fogalom, míg a hallássérültek jobban szeretik, ha *siketnek* hívják őket” (25 éves, érettségizett férfi). Egy 18 éves, gimnáziumot végzett nő szerint a *siket* „a halláskárosult emberek helyes megnevezése”. Említésre méltó még, hogy az adatközlők egy része a *süket* lexémát a hétköznapi nyelvhasználathoz sorolja, míg a *siket* melléknévét a hivataloshoz vagy a szaknyelvihez (7 fő). Megjegyzendő, hogy a *süket* melléknév egészségi állapotra, a hallás hiányára utal, míg a *siket* melléknév egy társadalmi kategória, a jelnyelv használóinak, a siket kultúra résztvevőinek jelölésére szolgál. A válaszokban is említett pejoratív jelentése miatt a *süket* melléknév használata rendkívül bántó lenne.

A harmadik kérdés összetett, mert egyrészt egy eldöntendő kérdésből áll, majd egy kiegészítendő kérdéssel folytatódik: *Hallott-e már a siket közösségről, ha igen, mit tud róluk?* A kérdés első felére 30 igenlő és ugyanennyi nemleges választ kaptunk, amelyek jelentését nem lehet ilyen egyértelműen értékelni, hiszen az igenlő válaszokat követő kijelentések számos esetben utalnak bizonytalanságra és a kérdéskörrel kapcsolatos nem megfelelő tájékozottságra. A *Mit tud róluk?* kérdésre adott válaszok tehát bizonytalanságot sugallnak még az igennel válaszolók részéről is. Pl. „Hallottam, de nem tudok róluk semmit” (21 éves, érettségizett nő). „Hallottam, de nem sokat” (21 éves férfi, gimnáziumot végzett). „Hallottam, nem tudok róluk” (55 éves egyetemet végzett nő). „Igen, de nem tudom, mit takar pontosan a kifejezés” (34 éves, főiskolai diplomával rendelkező nő). „Hallottam, de nem tudok részleteket” (54 éves férfi, főiskolát végzett). „Hallottam, nem sokat tudok róluk. Egyre több civil közösség jön létre jogaik védelmére, egymás segítésére” (36 éves, egyetemet végzett nő). „Hallottam, de nem rendelkezem konkrét információval” (az adatközlő csak annyit árult el magáról, hogy Miskolcon lakik). „Hallottam, de nem tudok róluk egyebet” (42 éves, érettségizett nő). „Hallottam már, ... de sok mindent nem tudok” (22 éves, érettségizett nő). „Hallottam arról, hogy létezik a siketek közössége, de nem tudok róla semmi egyebet” (30 éves, főiskolát végzett nő). Igenlő választ tételez fel a következő állítás is: „Pozitív a véleményem róluk”. Vannak, akik bővebb és konkrétabb információval szolgálnak. Pl. egy 18 éves, gimnáziumi érettségivel rendelkező nő leírja, hogy ez „a siket emberek társasága, ... segítik, támogatják egymást”. Az egyik válaszadó (48 éves, egyetemet végzett nő) a siketekkel és a siketiséggel kapcsolatban személyes érintettségéről is beszámolt, mivel testvére ehhez a közösséghez tartozik. A kérdőívén kifejti, hogy „a siketek zárt közösségben élnek, nagyon barátságosak és nyitottak, de kevés embert engednek közel magukhoz. A zárt közösség azért is alakul(hat) ki, mert a halló társadalom nem igazán tud velük mit kezdeni, kommunikációs eszköz híján elutasítják őket, értelmi fogyatékosoknak is tartják őket és ezért kirekesztőek”. Egy 28 éves, egyetemet végzett nő a SINOSZ honlapját említi, ahol „hasznos információkat adnak siketeknek és hallóknak egyaránt. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kommunikációs Egyesület tolmácsolással segíti a siket emberek életét”. Van adatközlő, aki azt tudja, hogy a siketek nyelvi és kulturális kisebbséget alkotnak (42 éves, egyetemet végzett nő) és olyan is, aki a '70-es évek közepén dolgozott siket rajzolókkal a Kartográfiai Vállalatnál (58 éves, doktori fokozattal rendelkező egyetemi oktató, nő). A kérdésre adandó igenlő választ mások a következőkkel erősítik meg: „Egy csoport, akik jellel kommunikálnak” (76 éves, középfokú végzettségű nő) „A közösség „tagjai rendszeres kapcsolatban állnak egymással. Rendszeresen találkoznak a kifejezetten nekik létrehozott rendezvényeken” (22 éves, főiskolát végzett nő). 19 éves egyetemista lány: Hallottam (róluk). Saját nyelvi rendszerük van. Iskolát is hoztak létre a beteg gyerekek számára, így elősegítve fejlődésüket”. Arra a kérdésre, hogy mit tud róluk, egy 20 éves nő ezt

válaszolja: „Összetartóak ezek az emberek. Vagy születési rendellenesség miatt siketek vagy valamilyen más betegség miatt”. Egy 62 éves, egyetemet végzett nő ezt írja: „Igen, elég sokat tudok az életükről, a kommunikációjukról, a társadalomba való beilleszkedésükről, nevelésükről, oktatásukról győgypedagógus szakmámból kifolyólag”.

A negyedik kérdés, hogy *Tudja-e, mi a SINOSZ?* tulajdonképpen az előzőhöz kapcsolódik. A Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége egyre több fórumon képviseli siket embertársaink érdekeit, szervez (a hallók számára is) tájékoztató programokat és szórakoztató rendezvényeket. Feltételezhetően a közéletben való fokozott jelenlétének is köszönhető, hogy az adatközlők jelentős része, 60 közül 27 személy tud róluk, míg 33 nem. Az egyik válaszadó a kérdésre vonatkozó tájékoztatatlanságát meg is indokolta: manapság nagyon sok a rövidítés, a betűszó. Az emberek általában azt jegyzi meg, ami a munkahelyükkel vagy a közvetlen környezetükkel kapcsolatos (76 éves miskolci nő).

Az ötödik, szintén eldöntendő kérdés – *Ön szerint fogyatékos-e a siketség?* – az előzőhöz hasonlóan számszerűen könnyen értékelhető, hiszen az adatközlők ebben az esetben is igyekeztek határozottan és konkrétan válaszolni. A megkérdezettek közül 49-en tartják fogyatékoságnak, van, aki hozzáteszi, hogy a hallás kimaradása mindenképpen egy információs csatorna hiányát jelenti. Hárman adtak bizonytalanságról, illetve információhiányról tanúszkodó választ: *talán, nem tudom*. Nyolc adatközlő egyértelműen azt jelentette ki, hogy a siketség nem jelent fogyatékoságot. Pedig ezt a kérdést nem lehet ilyen kategorikusan, igennel vagy nemmel megválaszolni. Minden adatközlőnek, illetve a jelnyelvi kultúra iránt érdeklődő személynek Vasák István válaszát ajánlom megfontolásra: „A siketség minden más fogyatékoságtól eltérő, egyedülálló fogyatékoság. Ha azt akarjuk, hogy a siket tanuló másokéval egyenértékű, komoly oktatásban részesüljön, szükség van arra, hogy minden oktatója és tanulóvárosa ismerje és használja a jelnyelvet. A jelnyelv, a siket tudományok és a siket szerepmodellek bevonása nélkül az integráció csak a siket tanuló elszigetelődését eredményezi. Más fogyatékosok, akik hallanak és tudnak beszélni, tanulhatnak a normál iskolákban, de a siketek nem” (Vasák, 2005: 67). Kíváncsi lennék, hogy ezek a szavak minél több oktatási szakemberhez eljussanak, hiszen még napjainkban is azt tapasztaljuk, hogy nem csak az integrált oktatás keretein belül, hanem a siket iskolákban is a szájról olvasást szorgalmazzák. A tanárok azt is megtiltják, hogy a gyermekek egymás között jelnyelven kommunikáljanak. Pedig ahhoz, hogy a siket személyek le tudják küzdeni egyedi fogyatékoságukat, rendkívül nagy szükség lenne a hallók részéről is a jelnyelv használatára.

A hatodik kérdéscsoport a következő volt: *Látott-e már olyan TV műsort, amelyet jelnyelvi tolmácsolás kísért? Ha igen, mit gondol, miért van erre szükség?* Az első kérdésre mindenki igennel válaszolt, az eldöntendő kérdést több válaszadó plusz információval is kiegészítette. Tizenkét adatközlő a parlamenti közvetítéseket nevezte meg, egy a híradásokat, míg volt, aki azt írta le, hogy részt vett olyan konferencián, ahol az előadásokat jelnyelven tolmácsolták (53 éves, egyetemet végzett férfi). Megint más egy színházi előadást látott, ahol szintén jeltolmács közvetítette az információt. Arra a kérdésre, hogy miért szükséges az információ jelnyelvi közvetítése, a 60-ból 46 személy adott választ. Mivel sok volt a tartalmában azonos reakció, ezeket kulcsszavak alapján kíséreljük meg csoportosítani. A megértéssel, az információhoz való hozzáféréssel, a TV műsorok követésének lehetőségével kapcsolatos válaszok száma 28, a tájékozódáshoz való jogot és az egyenjogúságot, a hátrányos helyzet elkerülését szorgalmazó válaszok száma 4, a kérdést az esélyegyenlőség felől megközelítő válaszok száma 4, ketten említik, hogy a feliratozás talán életszerűbb

lenne. A többi válasz a siketek hétköznapi életének megkönnyítését, egyéb kommunikációs célokat és a társadalomba való beilleszkedés megkönnyítését említi.

A kérdőív hetedik kérdése azt tudakolta, hogy az adatközlő *találkozott-e már siket személyrel? Ha igen, milyen tapasztalatai voltak?* A 60 adatközlő közül 21 még nem találkozott siket személlyel. Kettő jelezte, hogy látott már siketeket kommunikálni, de csak távolról. 37 adatközlő viszont személyes kontaktus részese is volt már. A továbbiakban az ő válaszaik közül idézünk: „Igen. Pozitív tapasztalataim voltak, kedvesek, barátságosak” (37 éves, egyetemet végzett nő). „Igen. Távhős pénzbeszedőnk volt, tehát felelős munkát végzett. Valamilyen mértékben tudott hangot adni, de nem volt érthető, amit mondani akart” (62 éves, egyetemet végzett nő). „Igen, de sajnos, mivel nem tudom a jelnyelvet, elég nehézkes volt megérteni egymást” (56 éves, főiskolát végzett nő). „Igen. Tudtunk kommunikálni, csak több türelemre volt szükség (22 éves, érettségizett nő). „Igen. Valamennyire tudtunk kommunikálni egymással, de azért nem ment gördülékenyen” (23 éves, felsőfokú szakképzéssel rendelkező nő). „Igen. Nagyon érzékeny, nyitott emberek voltak (de minden bizonnyal ők is olyanok, mint mindenki más – van közöttük szelíd és agresszív, nyitott és zárkózott stb.)” (53 éves, egyetemet végzett férfi). „Pozitívak a tapasztalataim, barátságosak, kedvesek és nyitottak, mindent elkövetnek, hogy értsük egymást, pedig ők a fogyatékosak!!! A hallók pedig pusztán arra képesek/hajlandóak, hogy hangosabban beszéljenek velük. A saját nővérem is hallássérült, nagyothalló, tehát családi érintettség révén ismerem ennek a társadalmi rétegnek sok tagját, életét, mentalitását, problémáját” (48 éves nő, egyetemet végzett). „Több ilyen ismerősöm van, nagyon jól megértjük egymást” (25 éves, érettségizett nő). „Igen, találkoztam. Sokkal barátságosabbak, segítőkészebbek, türelmesebben és toleránsabbak” (21 éves, diplomás férfi). „Igen, kicsit fura volt” (21 éves, érettségizett férfi). „Igen. Semmi rossz tapasztalatom nem volt” (25 éves, diplomás férfi). „Igen. Pozitív tapasztalatom volt. Sokan tudnak szájról olvasni” (48 éves, főiskolát végzett nő). „Igen. Jobban kell figyelni a kommunikációra. Fontos a körültekintés és a figyelem” (55 éves, egyetemet végzett nő). „Találkoztam, pozitív és negatív benyomásaim is voltak. A negatív az, hogy nagyon elzárkóztak a közösségtől. Volt siket tanítványom szakközépiskolában, aki tehetséges volt, azonban az írásbeli munkáiban hiányosság volt tapasztalható. Jó képességeinek köszönhetően fogtechnikus lett” (58 éves, egyetemet végzett nő). „Nem ismerem a jelnyelvet, de mutogatással jól elboldogultunk” (35 éves, egyetemet végzett nő). „Az egyik legjobb barátnőm és a testvére is siket. Nagyon nyitott emberek és nagyon örülnek annak, ha valaki beszélgetni akar velük. A kezdeti kommunikáció nagyon nehéz volt, nagyon nehéz volt megérteni őket. Ma a kommunikációnk zökkenőmentes” (22 éves, főiskolát végzett nő). „Igen, találkoztam. Nem volt rossz élményem vele kapcsolatban. Megtanított egy bizonyos minimális jelbeszédre. Nagyon örültem neki, mert így fejlődött a 'kulturális' tudásom (19 éves, egyetemen tanuló nő). „Egy fiatal nővel találkoztam, akit megtanítottak beszélni, írni, olvasni és jelezni is. Ugyanúgy kommunikáltunk, mint a hallók. Szakmát tanult, érettségizett, férjhez ment egy halló férfihoz” (61 éves, egyetemet végzett nő). „A korai nevelésben részt vett emberek nagyon jól kommunikálnak, szájról is olvasnak. Akiknél kevésbé korán történt az oktatás, azokhoz nagyobb türelem, odafigyelés szükséges. A türelmetlenebb típusú emberek gyakran nem szívesen beszélgetnek velük, ezzel kizárják őket a mindennapi élet kommunikációjából” (62 éves, egyetemet végzett nő).

Több válasz utalt arra, hogy a siketek ugyanolyan emberek, mint mi vagyunk. Vicces, jó hangulatú, kellemes emberek. Több adatközlő hívta fel a figyelmet arra, hogy megértésükhöz nagyobb odafigyelésre van szükség. Volt, aki arról számolt be, hogy sajnálta a siket

személyt, de tisztelte, mert ő igyekezett áthidalni a korlátait (...). Feltétlenül ide kívánczik a kérdés: Vajon nem nekünk kellene-e ebben segíteni, nem nekünk kellene-e a korlátok áthidalásán munkálkodni? Ez lenne a tanulsága az alábbi történetnek is: „Az utcánkban lakik két férfi, testvérek, mindkettő siket, az egyik valamelyest azért hall. Nagyon furcsa, amikor beszélni próbál. Furcsa a másik férfi is, vele nem szívesen beszélünk” (25 éves, egyetemet végzett nő). Ez az eset az empátia hiányával magyarázható, míg a következő a siketekkel kapcsolatos ismeretek hiányával: A *Találkozott-e már siket személlyel?* kérdésre a következő választ kaptuk: „Nem, szerencsére még nem. Azért mondom így, mert biztos vagyok benne, hogy nagyon zavarban lennék, ha netán az utcán leszólítana egy siket személy” (18 éves, gimnáziumot végzett nő).

Mivel tudjuk, hogy a jelnyelvvvel kapcsolatban számos tévhit él az emberek körében, a nyolcadik kérdés azt tudakolta, hogy a válaszadók ismeretei, illetve álláspontja szerint nemzetközi nyelv-e a jelnyelv (*Mit gondol, nemzetközi nyelv-e a jelnyelv, vagy minden országnak és nyelvközösségnek saját jelnyelve van?*).

Hárman jelentették ki, hogy nem tudják a választ, 7 válasz adott számot teljes bizonytalanságról (Pl. „Szerintem ezek ilyen nemzetközi jelek, esetleg vannak kicsi eltérések a nemzetek között” (20 éves, érettségizett férfi); „Szerintem részben egyetemes, részben sajátosan nemzeti nyelvhez kötődik” (62 éves, egyetemet végzett nő), 34 adatközlő egyértelműen nemzetközi nyelvnek tartja. A kérdésre adott igenlő választ egy adatközlő azzal magyarázta, hogy a KRESZ táblák is jelek, és azok minden országban ugyanazt jelentik, egyformán érvényesek (76 éves, érettségizett nő).

A helyes választ, hogy minden nyelvközösségnek saját jelnyelve van, csak 16 fő tudta, vagy következtette ki abból, hogy ha minden nyelvközösség más nyelven beszél, akkor ez a jelnyelvre is vonatkozhat. A 16 nemmel válaszoló közül 5 személynek érettségije, a többi személynek pedig egyetemi végzettsége van. A helyes válasz megfogalmazásában azonban fontos szerep jut a személyes érintettségnek, és a nyelvvel kapcsolatos előzetes tanulmányoknak is.

A kérdőív kilencedik, eldöntendő kérdésére (*Gondolt-e már arra, hogy meg kellene tanulnia a jelnyelvet?*) 33-an válaszoltak igennel és 27-en nemmel. Néhányan a választ magyarázattal is kiegészítették. Aki nem gondolkodott még ezen (3-4 fő), az azért nem tette, mert a környezetében nincs olyan személy, akivel jelnyelven kellene kommunikálna. Van, aki érdekesnek, és van, aki szükségesnek tartja. Akinek a családjában van siket személy, az sajnálja, hogy nem korábban kezdte el tanulni. „'Beszélhetném' anyanyelvi szinten is. Az én gyermekkoromban ennek negatív megítélése volt, ezért gyakorlatilag 'tiltották'. Így csak most tanultam meg középfokú szintig és használom is, hiszen szereztem egy Jelnyelvi mentor diplomát, amely megköveteli ennek a nyelvnek ilyen szintű használatát és tudását” (48 éves, egyetemet végzett nő). Olyan adatközlő is van, aki perspektívát lát a jelnyelv megtanulásában. „Nagyon régóta szeretném megtanulni a jelnyelvet, jelnyelvi tolmács képezést szeretnék szerezni, és használni is szeretném. Sajnos nehezen elérhetőek az alap- és középszintű tanfolyamok, és a jelnyelvi tolmácsképzés is. Örülnék, ha Miskolcon megvalósulna egy olyan egységes képzési rendszer, amely végigvezet az alapfoktól egészen a tolmácsképzés megszerzéséig” (28 éves, egyetemet végzett nő).

A kérdőív utolsó, tizedik kérdése az esélyegyenlőségre vonatkozott: *Ha ön munkaadó vagy munkahelyi vezető lenne, alkalmazna-e siket munkavállalót? Ha igen, miért? Ha nem, miért nem?*

Egyértelműen igennel 19 személy válaszolt, nemmel pedig 5. Többen az igenlő és a nemleges választ is megmagyarázták. Pl. „Igen, mert ugyanolyan jó képességgel rendelkezik, mint a többi ember, csak nem hall” (21 éves, érettségizett nő). „Igen, alkalmaznék, hiszen ők is ugyanolyan emberek, mint mi” (20 éves, érettségizett férfi). Igen, alkalmaznék, mert ők is ugyanolyan emberek, ugyanolyan értékeik vannak, mint bárki másnak” (37 éves, egyetemet végzett nő). „Igen, alkalmaznék, mert a szellemi teljesítménye ugyanolyan, mint az egészségeseké” (62 éves, egyetemet végzett nő). „Igen, bizonyos munkakörökben nem jelent hátrányt (a siketség)” (27 éves, egyetemet végzett férfi). „Igen, mert mindenkinek esélyt kell adni” (20 éves, érettségizett nő). „Igen, alkalmaznék, mert anyagilag sokkal kifizetődőbb csökkent munkaképességeket alkalmazni. Azonban szerintem ők is képesek ugyanolyan munkamorállal és hatékonysággal dolgozni” (21 éves, diplomás férfi). „Igen, mert nagyon hálásak azoknak, akik munkát adnak nekik. Nagyon precízen és pontosan dolgoznak” (22 éves, főiskolát végzett nő). „Nem, mert túl komplikált lenne” (20 éves, érettségizett nő). Négy adatközlő egyáltalán nem válaszolt a kérdésre. Ám a többi válasz terjedelmes volt, és a bevezető mondat a „ha”, „attól függ” szerkezetek valamelyikét, majd ezt követően az igenlő vagy nemleges választ tartalmazta. Pl. „Ha tudnék neki adni olyan munkát, amelyhez nincs szüksége a hallására, akkor természetesen adnék neki munkát, így is kevesebb eséllyel indulnak” (21 éves, érettségizett nő). „Ha teljes mértékben el tudná látni a munkáját, akkor igen” (25 éves, főiskolát végzett nő). „Amennyiben a fogyatékosága nem jelent kizáró tényezőt a munkavégzés szempontjából, akkor természetesen alkalmaznék siketeket” (26 éves, érettségizett férfi). „Ha meg tudná értetni magát...” (35 éves, főiskolát végzett nő). „Az a munkavégzés típusától, vagy a siketség fokától függene” (48 éves, egyetemet végzett nő). „Ez magától a munkától függ, ha hátráltatná az előrehaladást, nem alkalmaznám, ha pedig nem, akkor igen” (20 éves, érettségizett férfi). „Ha alkalmas a munkakör betöltésére, akkor igen” (35 éves, egyetemet végzett nő). „Attól függ, hogy milyen munkáról lenne szó. Nyilván van olyan munka, mint pl. az irodához kötött munkák, amelyeket bárki el tud végezni, és a siketség nem akadályozza ebben. Azonban, ha valamilyen közlekedéssel kapcsolatos munkáról lenne szó, pl. autóvezetésről, akkor már meggondolnám. Hiszen a siket ember nem veszi észre, ha rádudálnak, vagy az éppen közeledő autó nyikorgó kerekét sem hallja, így könnyen karambolozhat. Nem akarom őket megkülönböztetni, de sajnos a fogyatékoságukból adódóan nem minden munkát vállalhatnak el, de néhol jobb munkaerőnek bizonyulnak, mint halló társaik” (19 éves, érettségizett nő). „Igen, de attól függ, hogy milyen munkaköréről van szó. Ha pl. gyárban dolgozik és nagy a hangzavar, akkor mindegy, hogy siket vagy nem. Sok szakmában, mint pl. az enyém (zenész) nem lehet őket alkalmazni” (30 éves férfi, zeneakadémiai végzettséggel). „Ha lenne jeltolmács, akkor igen” (76 éves, érettségizett nő).

Összegzés

Jelen tanulmány arra vállalkozott, hogy a releváns szakirodalom alapján információt nyújtson a jelnyelvről és a jelnyelvet használó közösség kultúrájáról, majd a kérdőívre adott válaszok alapján kiderítse, hogy az adatközlők mit tudnak a siket személyekről, nyelvhasználatukról és kultúrájukról. Mivel a megkérdezett személyek még az eldöntendő kérdésekre adott válaszokat is indokolták, és így azt plusz információval egészítették ki, arra a következtetésre jutottunk, hogy a kvantitatív értékelés nem lett volna elegendő ahhoz, hogy az adatközlők ismereteiről reális képet kapjunk. Voltak kérdések, amelyekre majdnem annyira

féle válasz érkezett, ahány adatközlő volt. Éppen ezért tartottuk fontosnak a válaszok ismeretetését, és ahol lehetséges volt, az információtartalomnak megfelelő csoportosítását. A legtöbb kérdésre az adatközlőknek majdnem a fele vagy esetenként egy kicsivel több mint a fele adta azt a választ, amely várható volt. Ennek alapján kijelenthetjük, hogy a vizsgált csoportnak kb. az 50%-a rendelkezik a siket közösségre mint kulturális és kisebbségi csoportra vonatkozóan olyan ismeretekkel, amelyek birtokában tudja, hogyan viselkedjen, egyes kommunikációs formákra miként reagáljon. Pl. tudja, hogy a járműveken utazva egymással gesztusokkal kommunikáló személyeket nem illik megbámulni, hogy sértő, ha valakit a hallás készségének hiánya miatt süketnek nevezünk, vagy hogy a siketség mint fogyatékoság nem jár tanulási nehézségekkel. Azt is illik tudni, hogy ahány nyelvközösség, annyi jelnyelv létezik, és hogy Magyarországon a jelnyelv kisebbségi nyelv, használói pedig egy sajátos kultúra képviselői. A válaszok értékelése alapján azt a következtetést is le lehet vonni, hogy a megfogalmazások és a szókincs alapján sokszor egyértelműen érezni lehetett, hogy azokat magasabb vagy alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező személyek fogalmazták meg. Ugyanakkor a siket kultúrára vonatkozó ismeretek alapja nem feltétlenül az egyetemi végzettség, hanem a személyes érintettség és tapasztalat. Annak érdekében, hogy minél többen megismerjék ezt a „láthatatlan” kultúrát, rendkívül fontos lenne, hogy a jelnyelvi tolmácsolással kísért műsorok mellett a televízió olyan kulturális és ismeretterjesztő műsorokat is sugározzon, amelyek közelebb hozzák egymáshoz a siketek és a hallók társadalmát. S mi több, a nyomtatott médiában, a különböző napilapokban és folyóiratokban is nagyobb nyilvánosságot kellene biztosítani a siket közösségnek, hiszen akkor a társadalom valamennyi tagja ismereteket szerezne róluk, és hatékonyabban tudná segíteni boldogulásukat. S a fentiek értelmében talán az sem lenne baj, ha nem csupán a fogyatékosokról szóló műsorok keretében jelennének meg a siket közösség képviselői, illetve ha a róluk készült filmek – amilyen pl. a 38. Magyar Filmszemlén 2006-ban szerepelt Kőszegi Gyula-film, a *Kéz-keringő* volt – bemutatásra kerülnének.

Irodalom

- Bañcerowski J. 2000. *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest: ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék.
- Boda István Károly–Porkoláb Judit 2009. Retorikai tervező gondolkodásmód kommunikációelméleti megközelítésben. In: Simigné Fenyő Sarolta (szerk.) *A meggyőzéstől a manipulációig*. In: Simigné Fenyő Sarolta (szerk.) *A meggyőzéstől a manipulációig*. MANYE MTA konferenciája 2009. január 26–27. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó. 44–53.
- Fercsik Erzsébet–Raátz Judit 2001. *Kommunikáció szóban és írásban*. Budapest: Krónika Nova.
- Hofstede, Geert 2001. *Culture's Consequences: comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. (2nd ed.) Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Kálmán Zsófia–Könczey György 2002. *A Taigetostól az esélyegyenlőségig*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Meir, Irit–Sandler, Wendy 2008. *A Language in Space. The Story of Israeli Sign Language*. New York, London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Muzsnai István 1999. Kinek a kompetenciája annak eldöntése, hogy mi legyen egy siket gyermek anyanyelve? In: *A nyelv mint szellemi és gazdasági tőke. II. A VIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia előadásainak gyűjteményes kiadása*. Balaskó M.–Kohn J. (szerk.) Szombathely: BDTF-MANYE II. 395–400.
- Nagy Péter 2009. Siketkultúra. In: Lendvai E. (szerk.) *Translatologia Pannonica I*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK Fordítástudományi Kutatóközpont, Szláv Filológiai Tanszék. 179–181.

- Padden, Carol–Humphries, Tom 1988. *Deaf in America: Voices from a Culture*. Harvard University Press, MA.
- Simig Ákos–Simigné Fenyő Sarolta 2011. *A jelnyelvi kultúra mint a multikulturalizmus része Magyarországon*. Publikálásra elfogadva: Besztercebánya, Bél Mátyás Egyetem.
- Stokoe, William C. 1960. *Sign Language Structure: An Outline of Visual Communication of the American Deaf*. Studies in linguistics. Occasional papers (No. 8). Buffalo: Dept. of Anthropology and Linguistics, University of Buffalo.
- Vasák István 2005. *A világ siket szemmel*. Budapest: Fogyatékosok Esélye Közalapítvány.
- Jelnyelvi-kommunikációs Akadálymentesítési Projekt 2004.
- SINOSZ Jelnyelvi gyakorló anyagok, B/1/2/3.
- A magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról. 2009. évi CXXV, Törvény. In: *Magyar Közlöny* 2009. nov. 27. 171. szám., 42981–42985.

Internetes források

- Lezárult a tagdíjbefizetési időszak*, <http://sinosz.hu/?q=hirek/hirek/lezarult-tagdij-befizetesi-idoszak>
(Letöltve: 2012. június)
- <http://www.sinosz.hu/jelnyelvi-r%C3%99http://www.sinosz.hu/jelnyelvi-r%C3%99>
(Letöltve: 2012. június)
- <http://www.deafculturecentre.ca/Public/SearchResults.aspx?Term=None>
(Letöltve: 2011. május)
- <http://library.thinkquest.org/11942/deafculture.html>
(Letöltve: 2011. május)
- <http://deafness.about.com/cs/deafculture/a/deafculture101.htm>
(Letöltve: 2011. május)

Melléklet**Kérdőív**

Név:

Életkor:

Nem:

Legmagasabb iskolai végzettség:

- Mit gondol azokról az emberekről, akik járműveken vagy az utcán gesztusokkal kommunikálnak, nekünk úgy tűnik, hogy „mutogatnak”?
- Ön szerint kire mondják, hogy „süket”, és kire azt, hogy „siket”?
- Hallott-e már a siket közösségről, ha igen, mit tud róluk?
- Tudja-e, mi a SINOSZ?
- Ön szerint fogyatékos-e a siketség?
- Látott-e már olyan TV műsort, amelyet jelnyelvi tolmácsolás kísért? Ha igen, mit gondol, miért van erre szükség?
- Találkozott-e már siket személlyel? Ha igen, milyen tapasztalatai voltak?
- Mit gondol, nemzetközi nyelv-e a jelnyelv, vagy minden országnak és nyelvközösségnek saját jelnyelve van?
- Gondolt-e már arra, hogy meg kellene tanulnia a jelnyelvet?
- Ha ön munkaadó vagy munkahelyi vezető lenne, alkalmazna-e siket munkavállalót?
Ha igen, miért? Ha nem, miért nem?

Miskolc 2012. május

Köszönöm a segítséget: Simigné Fenyő Sarolta

